

Johan Polak. *Bloei der décadence*. Balans

Decadentie is waarschijnlijk zo oud als de mensheid. Toen men nog geloofde in een oorspronkelijk „gouden tijdperk“, was zelfs de hele geschiedenis - per definitie - een vorm van verval. Zo dachten de oude Grieken er over, die het historische verloop als een cyclus zagen waarin het lot hoogstens de gradaties van de achteruitgang mocht bepalen. Pas het christendom bracht daar verandering in door de cyclische opvatting van de tijd te vervangen door een lineaire. Voortaan werd elk moment eenmalig en onherhaalbaar, een stap op de weg naar het uiteindelijke heil dat de mensheid in het hiernamaals deelachtig zou worden.

Het christendom heeft met andere woorden de vooruitgang uitgevonden, maar dat betekende niet het einde van de decadentie. Wel kwam die er een beetje anders uit te zien. Het verval viel niet meer samen met de geschiedenis, maar werd van het einddoel afhankelijk gemaakt. Alleen perioden die de gang naar het heil belemmerden, heetten nu nog decadent. De secularisatie heeft hierin opvallend weinig gewijzigd. Het verval van het christendom bracht niet het cyclische tijdsbesef terug; de vooruitgang bleef. Het einddoel verhuisde alleen van het hiernamaals naar de historische toekomst en deze werd de nieuwe maatstaf waarmee perioden of verschijnselen als decadent konden worden aangewezen.

De onderlinge verwevenheid van decadentie en vooruitgang die aldus ontstond, heeft voor veel verwarring gezorgd. Beide zijn immers in wezen imaginaire constructies of mythen. Daarmee wil niet gezegd zijn dat het om pure verzinsels gaat, die elke relatie tot de empirische werkelijkheid ontberen. Maar in beide gevallen is sprake van een oordeel, gebaseerd op een arbitraire keuze uit de voor handen zijnde feiten. Wie bij voorbeeld in de twintigste eeuw naar de ontwikkeling van wetenschap en techniek kijkt, kan evengoed vooruitgang als decadentie constateren. Het ligt er maar aan waar je op let: de welvaart of de vervreemding, het menselijk vernuft of de ecologische rampspoed, de aspirine of de atoombom.

De geschiedenis van de „decadentie“ boekstaft de verwarring. De beweeglijkheid van het begrip bleek in de vorige eeuw zelfs zo groot, dat sommige dichters en schrijvers er ook een positieve waarde in konden zien. Afkerig van de - burgerlijke - vooruitgang, accepteerden zij het oorspronkelijk als scheldwoord naar hun hoofd geslingerde epitheton als een geuzennaam en noemden zichzelf provocerend „decadent“. Maar als je ziet om wie het gaat, dan is terstond duidelijk dat bij hen geen artistieke decadentie heerste, want zonder Baudelaire, Huysmans, Wilde en Mallarmé (om een paar van de belangrijkste „decadenten“ te noemen) zijn het modernisme en de avant-garde van de twintigste eeuw moeilijk denkbaar.

Dat verklaart waarom hedendaagse onheilsprofeten nu kunnen teruggrijpen naar de decadentie van toen als naar een artistiek verloren paradijs. Een van die onheilsprofeten is Johan Polak, van wie onder de titel *Bloei der décadence* een bundel essays en lezingen is verschenen. In deze titel komt de dubbelzinnigheid van de negentiende-eeuwse decadentie goed tot uiting. Uit wat Polak schrijft over Baudelaire, Wilde, George, Couperus of Mallarmé blijkt dan ook allerminst dat hij hun werk als symptomen van verval beschouwt. Mallarmé blijkt de Franse poëzie zelfs te hebben teruggevoerd „naar de bronnen, waar de dichtkunst aan ontspringt“ en alle dichters

van nu en morgen wordt een „bezinning” op zijn werk warm aanbevolen.

Echte decadentie ziet Polak vooral in het heden. In navolging van tal van klassieke historici en een keur van moderne doemdenkers gelooft hij dat het met de bloei van de Europese cultuur voorlopig is gedaan. Wat rest is een „luid rumoerend epigonendom, dat met hulp van alle middelen die reclame te bieden heeft, zichzelf en anderen wil wijsmaken over gelijke of nog grotere creatieve talenten te beschikken dan voorgaande generaties”. De „lust tot navolging” en de „creatieve wedijver” die in het verleden de kunst en de literatuur tot grote hoogten hebben gestuwd zijn verdwenen, gebleven is alleen de „afgunst”.

Dat klinkt niet best, maar omdat Polak verzuimt ook maar één naam te noemen is het vrijwel onmogelijk zijn oordeel te beamen of te bestrijden. Zou hij het ook wel echt menen? Ik krijg eerder de indruk dat Polak zoveel van zijn geliefde schrijvers en dichters van vroeger houdt, dat er voor hun collegae van vandaag eenvoudigweg niets meer is overgebleven. Maar dat is natuurlijk wat anders dan decadentie. De verwarring die het begrip van huis uit heeft meegekregen, wordt er in *Bloei der décadence* niet kleiner op.

Gelukkig vergalt de verwarring niet het genoeg dat men aan deze essays en lezingen kan beleven. Beter is het misschien te spreken van causerieën, gelet op de ietwat archaïstische toon, waarin woorden als telkenmale, mitsgaders en middelerwijl nog heel gewoon zijn. Polak neemt de lezer mee op korte en ongedwongen verkenningstochten in het literaire landschap van zijn voorkeur. Naast de eerder genoemde „decadenten” is daarin plaats voor onder anderen Aristophanes, Vergilius, Quintilianus, Petronius, Leopold, Bloem, Piet Paaltjens, Kavafis, Eliot en Ida Gerhardt. Van menigeen heeft hij in het verleden werk uitgegeven en wat hier over hen te lezen staat, bevestigt de hartstocht waarmee dat indertijd moet zijn geschied. De decadentie krijgt er voor de duur van dit boek een nieuwe betekenis door: die van cristallisatiepunt voor Johan Polaks literaire sympathieën.

Toch wordt de decadentie in het laatste stuk van de bundel („Eindspel”) ook nog met iets anders verbonden, wanneer Polak Elie Wiesel citeert die „Auschwitz” aanwijst als „het faillissement van de Europese cultuur”. Wiesel herinnert eraan dat veel van de Duitse massamoordenaars over universitaire graden bleken te beschikken; de genoten *Bildung* was kennelijk geen enkele belemmering voor de misdaad. Vroeger vreesde men de barbaren die van elders kwamen, in de twintigste eeuw, schrijft Polak, kwam „het bederf van binnenuit, toegejuicht door hen van wie je dat het minste zou hebben verwacht, in een land waar de kerktoerspitsen als grashalmen ten hemel zich verhieven”.

Daar valt weinig aan toe te voegen, behalve dan dat juist „Auschwitz” misschien wel het meest schrijnende voorbeeld is van de manier waarop vooruitgang en decadentie in de westerse beschaving met elkaar verweven zijn. In tweeërlei opzicht trouwens, want zonder de vooruitgang waren zowel de rassenleer als de mechanische voltrekking van de massamoord niet mogelijk geweest en zonder dit dieptepunt van decadentie had veel van de beste literatuur van na 1945 (die zich met vaak nietsontziende eerlijkheid heeft gebogen over het hoe, het waarom en de gevolgen van „Auschwitz”) nooit geschreven kunnen worden.
(*de Volkskrant*, 19-4-1991)